

УДК 316.61 – 054.7

DOI:

Валентина Стець, кандидат філософських наук, доцент кафедри практичної психології
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ МІГРАНТІВ В ПРИЙМАЮЧОМУ ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті аналізуються причини міграції та описуються особливості типів соціально-психологічної адаптації мігрантів. Аналізуються кореляційні зв'язки між особливостями соціально-психологічної адаптації та рисами особистості, в ході чого виявлено наявність негативних зв'язків між показниками "адаптивності", "самоприйняття", "прийняття інших", "прагнення до домінування", "емоційної комфортності" та стратегіями сепарації та маргіналізації. Доводиться, що специфіка процесу адаптації мігрантів до нового полікультурного суспільства обумовлюється мірою вираженості психологічних характеристик суб'єкта та їх співвідношенням.

Ключові слова: адаптація; адаптивність; самоприйняття; полікультурне суспільство.

Табл. 2. Рис. 4. Літ. 5.

Valentyna Stets, Ph.D. (Philosophy), Associate Professor of the Practical Psychology Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

SPECIFICITY OF MIGRANTS' SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION IN THE POLY CULTURAL SOCIETY

The article analyzes the migration causes; assessment of the migrants' safety of themselves and their close people in new conditions, relationships with indigenous peoples, nostalgic experiences, themselves, their capabilities in new living conditions. In general, there are positive tendencies in the migrants' involvement in another cultural environment. There are data, which confirm the existence of 6 socio-psychological adaptation types: adaptive, conformal, interactive, depressive, nostalgic, alienated. The most common among migrants are adaptive, conformal, and interactive types, the other three occur much less frequently.

Comparative analysis of socio-psychological adaptation types revealed a number of significant differences between them. Yes, adaptive, conformal, and interactive strategies are characterized by acculturation strategies such as integration and assimilation; for depressive, nostalgic, and alienated types – separation and marginalization.

Described are statistically significant differences between migrants with different types of adaptation on the indicator "Acceptance of otherso. Yes, adaptive, conformal, interactive migrants are ready to make contacts and interact with indigenous peoples, as opposed to depressed, nostalgic, and alienated types.

The correlation between socio-psychological adaptation peculiarities and personality traits is analyzed, as a result of which there are indicated negative connections between "adaptability, "self-acceptance, and "acceptance of otherso, "dominance desireo, emotional comforto indicators and separation with marginalization strategies. Thus, the higher the other cultural migrants' performance, the more pronounced the predominance of integration and assimilation strategies and, therefore, the greater migrants' adaptive capacity.

It is proved that the migrants' adaptation type and the subject psychological characteristics expressiveness degree and their relationship with each other determine the specificity of the migrants' adaptation process to the new socio-cultural environment. Thus, adaptive, conformal, and interactive types representatives demonstrate positive acculturation strategies (separation, assimilation), which greatly contributes to the positive tendency of the socio-psychological adaptation process. Depressed, nostalgic, and alienated migrants are prone to marginalization and separation, which negatively affects the process of a new socio-cultural environment entering.

Keywords: adaptation; adaptability; self-acceptance; multicultural society.

Постановка проблеми. В умовах сучасності різко змінилися напрями, форми і інтенсивність світових міграційних процесів. До того ж спостерігається деяка подібність цих процесів в різних країнах світу: переважаючими мотивами міграції є соціально-економічні, політичні, релігійні та ін. Досить гостро аналогічна проблема стоїть і для українського суспільства, як полікультурного простору. У даній ситуації стабільність будь-якого

суспільства, в тому числі і українського, явно не може не залежати від процесу включення мігрантів в систему соціальних відносин і зв'язків. При цьому на перший план виходять проблеми психологічної інтеграції мігрантів. Проте адаптація та інтеграція їх нерідко ускладнюється через сучасні суперечливі соціальні уявлення. Посилення міграційних процесів призвело до виникнення цілого комплексу значних соціокультурних і соціально-психологічних

проблем і до помітного зростання інтересу до досліджень, присвячених адаптації мігрантів до нових умов життєдіяльності. У зв'язку з високою динамічністю глобалізованого соціокультурного простору, проблема розуміння гармонізації суб'єкта і соціального середовища, адаптаційних механізмів особистості вимагає своєчасної науково-теоретичної рефлексії.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Значний внесок в теоретичні та експериментальні дослідження адаптаційного механізму та процесу адаптації внесли роботи В. Леонтьєва [2], який вважав, що трактування адаптаційного процесу повинне обов'язково враховувати динамічний фактор, тому що повна картина процесів діяльності та адаптації неможлива, якщо будувати її тільки з позицій прагнення особистості (організму) зберігати сталість параметрів, не створюючи нічого нового. Вчений вважає адаптацію психологічною умовою формування спрямованості особистості, що базуються на стрижневих мотивах і цілях людини. З точки зору даної теорії адаптаційний механізм є складним утворенням, що складається з відповідних діяльності навичок, умінь, здібностей, властивостей інтелектуальної сфери та фрустраційної реакції. Характер типу адаптаційного механізму, що впливає на рівень і якість мотивації, залежить багато в чому від результату діяльності [3].

Увага науки до проблеми соціально-психологічної адаптації мігрантів історично пов'язувалася з дослідженнями міжкультурної адаптації (Н. Лебедева, Л. Почебут), акультурації і культурного шоку (В. Павленко, Т. Стефаненко), психологічної акультурації (В. Гриценко, Л. Дробіжева, В. Хотинець), професійно-рольової адаптації (Е. Зав'ялова, Л. Леденева), економіко-психологічної адаптації (О. Дейнека, Л. Міллер, С. Рязанцев), трансформації етнічної і соціальної ідентичності мігрантів в нових культурних і соціально-політичних контекстах (С.Л. Бухарева, Є. Весна, Д. Дасн, Г. Солдатова). Соціально-психологічні теорії розглядають адаптацію як процес активного пристосування індивіда до нових умов соціального середовища і результат цього процесу. Проте, не дивлячись на численні теоретичні та емпіричні дослідження в психології, етнології і соціології, багато проблем, пов'язаних з адаптацією мігрантів в приймаючому полікультурному суспільстві, до сих пір залишаються невирішеними. Так, кількісне зростання проявів емоційного неприйняття, з одного боку, і спалах конфліктогенності поведінки

мігрантів по відношенню до представників приймаючої суспільства – з іншого, свідчать про те, що наявні наукові уявлення вимагають переосмислення і перегляду відповідно до сучасних реалій. Виникає необхідність осмислити роль приймаючого полікультурного суспільства, як одного з головних чинників, що детермінує процес успішної соціально-психологічної адаптації мігрантів, вибору ними стратегії адаптації. Не менш значущим є вивчення адаптаційних стратегій в контексті етноафіліації та індивідуально-психологічних характеристик мігрантів. Окрім того, актуальними є дослідження соціально-психологічних процесів адаптації, в зв'язку з особистісними особливостями мігрантів, які сприяють інтеграції в нове культурне середовище.

Протягом останніх десятиліть, на тлі триваючої інтенсифікації міграційних процесів, спостерігається тенденція формування полікультурних співтовариств, які об'єднують представників приймаючої суспільства і мігрантів. Як зазначає Л. Бережнова [1], просторово-буттєвим аспектом життєдіяльності людей є саме полікультурне середовище, в основі якого лежить ідея взаємодії некорінного і корінного населення, яке займається спільною діяльністю в рамках рівноправного володіння природними ресурсами, вихованням дітей в дусі толерантності. Характеризуючи зміст поліетнічного середовища, важливо пам'ятати про існування як мінімум двох спільнот, що взаємодіють одна з одною в рамках одного соціуму, задаючи вектор спільної діяльності і спілкування для представників різних культур, що співіснують в конкретних клімато-географічних умовах, в конкретному історичному моменті.

Мета статті полягає в аналізі специфіки соціально-психологічної адаптації мігрантів у приймаючому полікультурному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою оцінити ставлення досліджуваних до змін, які сталися внаслідок переїзду на нове місце проживання, нами була використана анкета В. Константінова. Анкета дозволяє виявити причини, через які здійснилася міграція; з'ясувати, як оцінюють переселенці безпеку себе і своїх близьких в нових умовах, взаємини з місцевим корінним населенням, ностальгічні переживання, і самі мігранти та їх можливості в нових умовах життя. Окрім анкети була використана методика Дж. Беррі [5], за допомогою якої визначалася домінуюча акультураційна стратегія (сепарація, інтеграція, маргіналізація і асиміляція). Вивчення зв'язку особливостей рис особистості і соціально-

**СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ МІГРАНТІВ
В ПРИЙМАЮЧОМУ ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

психологічної адаптації проводилося за допомогою методики діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда. Для визначення рівня і типу адаптації використовувався опитувальник адаптації особистості до нового культурного середовища Л. Янковського, адаптований В. Константіновим [4]. За допомогою зазначеного інструментарію були зроблені оцінки міри вираженості психологічних характеристик суб'єктів, і особливості процесу адаптації до інокультурного середовища.

Отримані дані аналізувалися і інтерпретувалися

тенденції обумовлює глибока залученість мігрантів до контактів з домінуючим суспільством, і те, що особистісний характер спілкування допомагає знизити інтолерантність і трансформує упередження.

Більше половини переселенців – 54,3 % – згадують колишнє місце проживання лише іноді. Фіксуються в відповідях досліджуваних відмінності статистично значущі ($\chi^2_{\text{емп}} = 668,572$ при $p = 0,001$). Даними табл. 2 підтверджується, що про нову зміну місця

Таблиця 1.

Дані респондентів

Регіон	Респонденти			
	Чоловіки		Жінки	
	% від загальної кількості	Середній вік	% від загальної кількості	Середній вік
Львів	13,4	34,9	13,0	36,4
Дрогобич	12,7	35,0	12,3	36,6
Трускавець	12,8	35,0	12,6	36,6
Моршин	11,7	32,9	11,1	34,5

в рамках трьох основних завдань: 1) виявити суб'єктивну оцінку успішності чи неуспішності соціально-психологічної адаптації до інокультурного середовища; 2) визначити міру вираженості і співвідношення типотворюючих ознак; 3) з'ясувати адаптивні можливості кожного з визначених типів, їх ефективність.

За результатами анкетування, для аналізу яких використовувався метод описової статистики, залучення респондентів до соціокультурного контексту приймаючого суспільства в цілому досить глибоке. Більша частина мігрантів (76,4 %) не відчувають загрози з боку місцевого корінного населення та в цілому, згідно з даними табл. 2, задоволені своїм статусом.

Лише 12,6 % опитаних повідомляють, що у них часто спостерігається почуття ізоляції. При аналізі відповідей на дане питання анкети були зафіксовані статистично значущі відмінності ($\chi^2_{\text{емп}} = 263,458$ при $p = 0,001$). Такий розподіл відповідей пов'язаний зі специфікою проживання мігрантів, а саме: дифузне проживання зумовлює позитивні показники адаптаційної динаміки.

Більше половини мігрантів – 54,2 % – лише іноді стикаються з труднощами при спілкуванні з місцевим корінним населенням. Можна припустити, що причина зазначеного – тривале перебування на новому місці проживання.

За даними таблиці 2, значна частина респондентів (54,2 %) прагне встановлювати нові контакти. Відповідно до логіки дослідження дану

проживання думає тільки незначна частина мігрантів – 5,8 %. Причина подібного розподілу відповідей очевидна – наявність позитивної тенденції в процесі соціально-психологічної адаптації до інокультурного середовища.

Таким чином, в ході аналізу суб'єктивних оцінок того, наскільки успішна або неуспішна соціально-психологічна адаптація мігрантів, виявляється наявність поляризації ставлення до нових умов життєдіяльності.

Відповідно до логіки, обраної на початку дослідження, наступний крок присвячувався виявленню того, як представлені серед інокультурних мігрантів типи соціально-психологічної адаптації. На рисунку 1 видно, що найбільш поширені такі типи, як адаптивний, конформний та інтерактивний; значно рідше зустрічаються депресивний, відчужений і ностальгічний.

Виявлений розподіл є свідченням того, що більша частина з опитаних мігрантів прагне задовольняти потреби і досягати своєї мети за допомогою соціально прийнятних способів. Це, в свою чергу, викликає у місцевого корінного населення певний оптимізм і сприяє прояву позитивних тенденцій в процесі соціально-психологічної адаптації в інокультурному середовищі.

Далі визначалася міра вираженості типотворюючих ознак, їх співвідношення і виявлялися характерологічні ознаки, властиві представникам зазначених типів.

**СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ МІГРАНТІВ
В ПРИЙМАЮЧОМУ ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Таблиця 2.

Суб'єктивна оцінка соціально-психологічної адаптації мігрантів

Варіанти відповідей	Доля респондентів від загальної кількості, %	χ^2_{emp}
Задоволеність становищем у суспільстві:		
В цілому задоволений	56,7	338,401
Сподіваюсь, що воно покращиться	31,8	
Незадоволений	11,5	
Задоволеність спілкуванням з корінним населенням:		
так	12,3	291,549
іноді	54,2	
ніколи	33,5	
Показники прагнення до встановлення контактів:		
так	35,7	325,362
ні	10,1	
іноді	54,2	
Показники прагнення до переїзду на нове місце проживання		
Скоріше переїду, ніж залишусь	5,8	565,416
Переїхав би, якби були гарантії покращення життя	30,2	
Скоріше залишусь, ніж поїду	64,0	

Примітка. При $p \leq 0,01$.

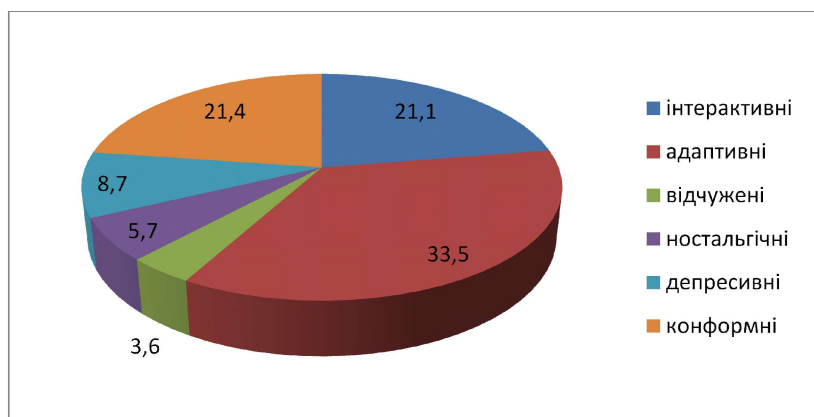

Рис. 1. Розподіл переселенців за типами соціально-психологічної адаптації

Відповідно до даних, наведених на малюнку 2а, найбільш високі показники "сепарації серед представників різних типів виявляють депресивні, ностальгічні і відчужені мігранти. При цьому для переселенців відчуженого типу стратегія сепарації характерна в більшій мірі, ніж для ностальгічних і депресивних. Іншими словами, зазначені респонденти прагнуть до збереження власних етнокультурних цінностей, а не до ідентифікації з

культурою нової середовища. Для конформного і інтерактивного типу властиві більш низькі показники, ніж у ностальгічних і депресивних респондентів, і при цьому більш високі, ніж у адаптивних мігрантів. Зазначений розподіл відповідей об'єктивно характеризує ситуацію, яка склалася в полікультурному регіоні.

Також відзначається існування достовірних відмінностей між групами щодо стратегії

**СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ МІГРАНТІВ
В ПРИЙМАЮЧОМУ ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

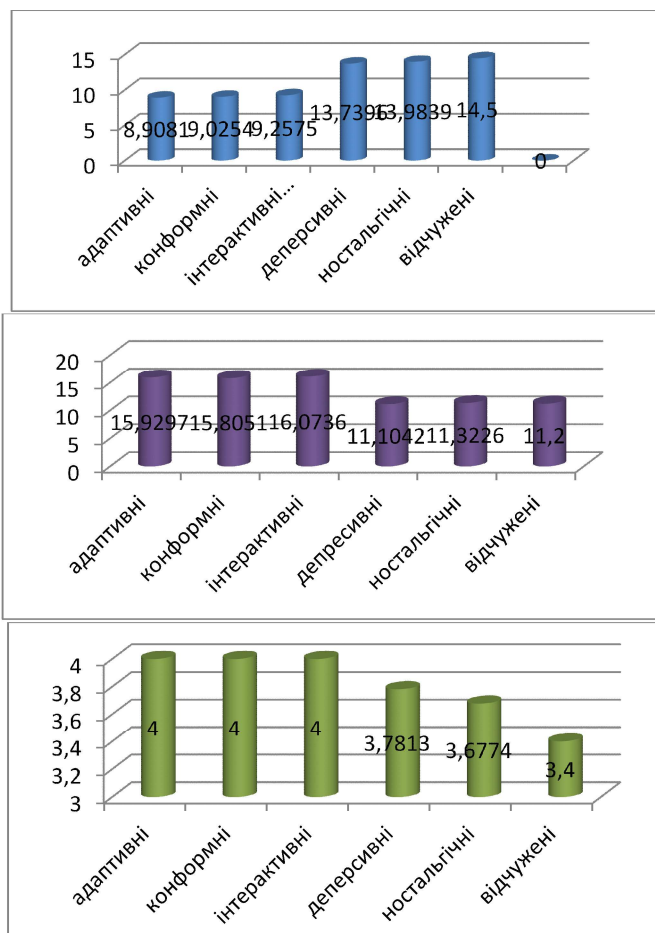

Рис. 2. Порівняння груп за стратегією: а – “сепарація”; б – “інтеграція”; в – “асиміляція”; г – “маргіналізація”

інтеграції. Найбільш виражені показники у адаптивних, конформних і інтерактивних мігрантів; при цьому в більшій мірі схильний вибирати цю стратегію інтерактивний тип, що свідчить про глибше оволодіння навичками двох культур. Значущих відмінностей по даній стратегії у переселенців депресивного, відчуженого і ностальгічного типів не спостерігається.

Значні відмінності між групами були виявлені і в ході аналізу отриманих показників за стратегією асиміляції. Переселенцям конформного, інтерактивного і адаптивного типу, як видно з Рис. 2в, властиві однаково високі значення, що свідчить про готовність взаємодіяти з представниками інокультурного середовища шляхом зниження обсягу контактів зі своєю етнічною групою, наслідком чого є повна мовна асиміляція. З нашої точки зору, причиною цього є прагнення довгостроково закріпитися на новому місці проживання. Показники переселенців депресивного і ностальгічного типу вищі, ніж у

переселенців відчуженого типу, і більш низькі, ніж у представників таких типів, як конформний, адаптивний і інтерактивний; з цього можна зробити висновок про наявність труднощів в процесі соціально-психологічної адаптації.

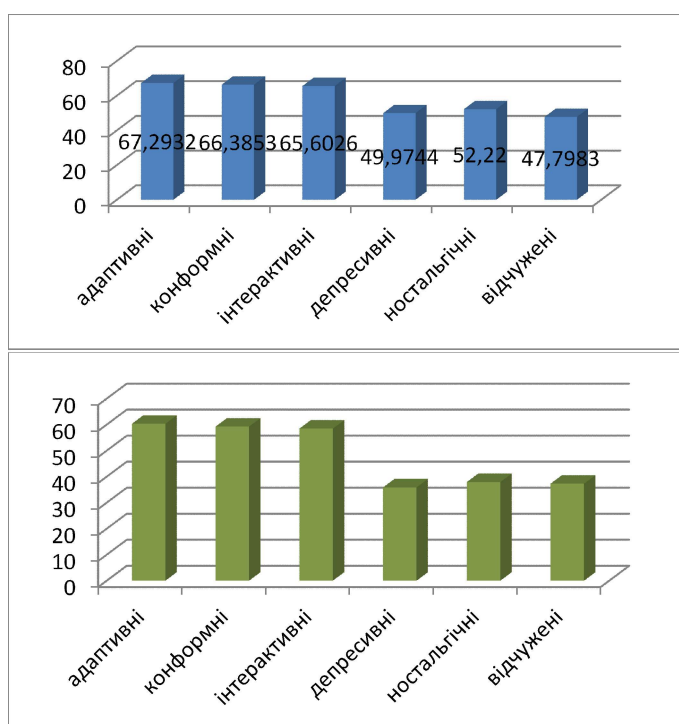
При зіставленні результатів по стратегії маргіналізації можна зробити висновок, що дана стратегія більшою мірою проявляється у депресивних мігрантів. Це викликається розбіжністю між бажаною і реальною ідентифікацією з інокультурним середовищем; внаслідок цього у переселенців проявляється схильність заперечувати як цінності нового середовища існування, так і власної культури. Найнижчими показниками відрізняються представники адаптивного типу, у конформного і інтерактивного типів показники вищі, ніж у адаптивного, і більш низькі, ніж у переселенців ностальгічного і відчуженого типу.

Таким чином, при аналізі результатів другого етапу дослідження виявлено значущі відмінності в тому, наскільки виражені типотворюючі ознаки. Отримані дані свідчать про те, що у представників різних типів процес соціально-психологічної адаптації по суті біполярний.

Важливість третього етапу нашого дослідження полягала у вивченні того, наскільки “успішними” або “ефективними” з точки зору самих особистостей є певні типи соціально-психологічної адаптації; інакше кажучи, в якому зв’язку перебувають між собою індивідуально-психологічні особливості особистості переселенця і успішність чи неуспішність соціально-психологічної адаптації.

Наприклад, дані, отримані в ході дослідження, показували, що вираженість “самоприйняття” (за К. Роджерсом і Р. Даймондом) найбільшою мірою властива представникам адаптивного типу, далі йдуть у напрямі зменшення представники конформного, інтерактивного, ностальгічного, депресивного та відчуженого типів. Слід при цьому зазначити, що представники адаптивного типу відрізняються від інших тим, що уявляють себе сильними особистостями, що володіють свободою вибору і здатні побудувати своє життя відповідно до намічених цілей. Це підтверджується істотними відмінностями за даним параметром між адаптивним типом та

**СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ МІГРАНТІВ
В ПРИЙМАЮЧОМУ ПОЛКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

**Рис. 3. Порівняння груп за параметрами:
а – "самоприйняття"; б – "інтернальність"**

іншими типами, у яких, в свою чергу, є чималі відмінності між собою.

В ході з'ясування уявлень респондентів про їхні можливості контролю за своїм життям, самостійного прийняття рішень і втілення їх в життя (інтернальності) виявилось, що подібна переконаність властива найбільшою мірою адаптивному типу, а найменшою – депресивного типу (рис. 26).

При математико-статистичній обробці даних було виявлено значущі відмінності ($\chi^2_{\text{емп}} = 0,734$ при $p < 0,01$). Показники за шкалою "інтернальність" найбільш низькі у інокультурних

переселенців, які представляють депресивний тип; ймовірно, на ці показники впливає як їх власна інертність, так і суперечливе ставлення до правил, цінностей і норм, які диктуються новим соціальним середовищем. Іншими словами, в їх свідомості постійно борються дві тенденції: 1) вони переконані, що неінституціональні засоби досягнення мети ефективніші, 2) вони побоюються, що місцеве корінне населення застосує до них санкції, тому що вони самі, завдяки своїй інертності, не зможуть повністю передбачити ні хід, ні наслідки будь-яких своїх дій. У подібній ситуації здатність керувати життям або цілком заперечується, або приписується комусь іншому.

При зіставленні отриманих результатів за шкалою "Прийняття інших", також було виявлено значущі відмінності. Виявлення готовності і бажання встановлювати нові контакти виражалося в більшій мірі у переселенців адаптивного типу, в меншій мірі – у депресивних.

В ході аналізу даних шкали "Емоційна комфортність" виявлено значущі міжгрупові відмінності (рисунком 4). Виявлення високих показників у мігрантів – представників адаптивного, інтерактивного і конформного типів свідчить про те, що є в наявності емоційна задоволеність, упевненість у власних силах, позитивні тенденції у взаєминах з місцевим корінним населенням.

Отже, в ході аналізу міри вираженості особливостей соціально-психологічної адаптації та рис особистості були виявлені як закономірності, загальні для всіх типів адаптації, так і особливості, характерні тільки для окремих типів. Проте, для того, щоб визначити ефективність кожного з типів соціально-психологічної адаптації, цього недостатньо. Тому чергове завдання нашого дослідження полягало у виявленні зв'язку особливостей соціально-психологічної адаптації та рис особистості.

Висновки. Таким чином, поглиблений аналіз проблеми показує, що специфіка процесу

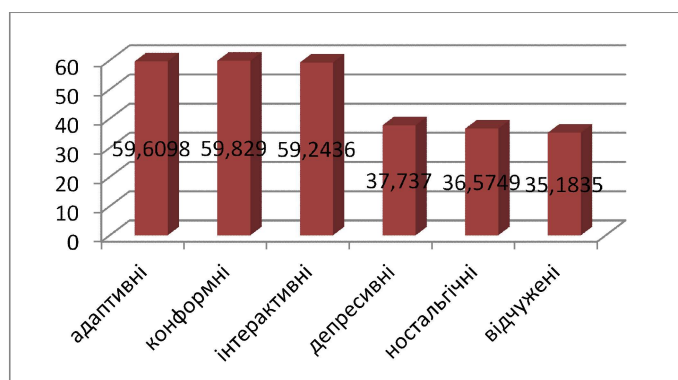

Рис. 4. Порівняння груп за шкалою "Емоційна комфортність"

адаптації переселенців до нового соціокультурного середовища зумовлюється мірою вираженості психологічних характеристик суб'єкта та їх співвідношенням між собою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бережнова Л. Н., Набок И. Л., Щеглов. В. И. Этнопедагогика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Издательский центр "Академия", 2008. 240 с.
2. Леонтьев В.Г. Психологические механизмы мотивации. Новосибирск, 1992. 216 с.
3. Ядов В.А. Социальная идентификация в кризисном обществе: Психология личности в трудах отечественных психологов/ Сост. Л.В. Куликов. Санкт-Петербург, 2000. С. 324 –335.
4. Янковский Л. В. Опросник адаптации личности к новой социокультурной среде. Введение в этническую психологию / под ред. Ю.П. Платонова. Санкт-Петербург, 1995. С. 190–194.
5. Berry J.W., Poortinga Y.H., Breugelmans S.M., Chasiotis A. & Sam D.L. Cross-Cultural Psychology: Research and Applications, New York: Cambridge University Press, 2011. 650 p.

REFERENCES

1. Berezhnova, L.N., Nabok, Y.L. & Shheglov, V.Y. (2008). *Jetnopedagogika* [Ethnopedagogy]. Moscow: Publishing Center "Academy", 240 p. [in Russian].
2. Leontev, V.G. (1992). *Psihologicheskie mehanizmy motivacii* [Psychological mechanisms of motivation]. Novosibirsk, 216 p. [in Russian].
3. Jadov, V.A. & Kulikov, L.V. (2000). Socialnaja identifikacija v krizisnom obshhestve [Social Identification in a crisis society]. *Psychology of personality in the works of domestic psychologists*. St. Petersburg. pp. 324–335. [in Russian].
4. Jankovskij, L.V. & Platonov, Ju.P.(1995). Oprosnik adaptacii lichnosti k novej sociokulturnoj srede [Questionnaire of personality adaptation to a new sociocultural environment]. *Introduction to Ethnic Psychology*, (Ed.). Yu.P. Platonov. St. Petersburg. pp. 190–194.[in Russian].
5. Berry, J.W., Poortinga, Y.H., Breugelmans, S.M., Chasiotis, A., & Sam, D.L. (2011). *Cross-Cultural Psychology: Research and Applications*. New York: Cambridge University Press. 650 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 14.05.2020

"Роби те, до чого народжений, будь справедливий і миролюбний громадянин, і досить із тебе".

*Тригорій Сковорода
український філософ-містик, богослов, поет, педагог*

"Людяність – це шлях кожної людини до себе. І вона робить людину мостом між тим, чим вона є, і тим, чим вона має бути".

*Конфуцій
давньокитайський філософ*

"Є три помилки в спілкуванні людей: перша – це бажання говорити перш, ніж потрібно; друга – сором'язливість, не говорити коли це потрібно; третя – говорити, не звертаючи уваги на вашого слухача".

*Конфуцій
давньокитайський філософ*

"Ідіть впевнено у напрямку до мрії. Живіть тим життям, яке ви самі собі придумали".

*Генрі Девід Торо
американський письменник*

